

AZ ARATÁS ÉS CSÉPELÉS HAGYOMÁNYAI, JOGI SZOKÁSAI SZEGED KÖRNYÉKÉN A SZÁZADFORDULÓTÓL NAPJAINKIG

BÖRCSÖK VINCE

Az emberi társadalommal együtt fejlődtek a közösségi életet szabályozó iratlan törvények, jogi szokások, amelyeket mindenki kötelezőnek ismert el.¹ Az osztály-társadalmakban azok a jogszokások domináltak, amelyek a kizsákmányolást szentesítették. A törvények, rendeletek megjelenésével a népi szokásjog fejlődése nem szűnt meg, csak háttérbe szorult. E jogszokás olyan területeket szabályozott, amelyekről „a hatalom; a törvény” megfeledkezett.

Jellemző a népi jogéletre a szóbeliség és a rendkívül tarka változat. Napjaink jogalkotó tevékenysége messzemenően támaszkodik a tömegek véleményére, igényeire. Tulajdonképpen azt a helyes utat járjuk, amikor a törvény úgy szabályozza a közösségi élet egy-egy területét, ahogyan írásos anyag nélkül a szokásjog is szabályozná. A kettő merev szembeállása a történelem során nem egyszer váltotta ki a tömegek forradalomhoz vezető jogos elégedetlenségét.

A népi jogalkotás másik jellemző sajátossága a szóban rögzített megállapodások szigorú megtartása. Az adott szó, a szóbeli megállapodás súlyát a közvélemény messzemenően garantálta. Megszólták, kiközösítették a közösség család tagjait. Valósággal a szankciókat helyettesítették. Jobban szolgálták az együttélés szabályait, mint a meg nem értett vagy a dolgozó emberek érdekeivel szembenálló törvény.²

Néprajzi kutatásunk eléggé elhanyagolt területe a népi jogalkotás feltárása. Ezt az adósságot kívánjuk törleszteni, amikor a továbbiakban megkíséreljük áttekinteni Szeged környékén, részben a kiskun településeken az aratás és cséplés munkamenetét, kellő hangsúlyt adva azoknak a jogszokásoknak, amelyek e feltétlenül közösségben végzendő munkák során alakultak ki.³

Az egyik legfontosabb munka a gazdasági év ritmusában a kenyérgabona, az élet betakarítása volt, és az napjainkban is. A Horthy-korszakban és a megelőző, embernőző, nélkülözésekkel terhelt világban minden nincstelen, szegény ember

¹ Vö. GUISEPPE COCCHIARA: Az európai folklór-története Bp. (1963) 31.

² Vö. SZENDREY ÁKOS: Néprajz és jogtörténet. Ethnographia, XLVII. (1936). PAPP LÁSZLÓ: Vezérfonal a népi jogélet kutatásához. Bp. 1948. 52.

³ Itt mondunk köszönetet adatközlőinknek, akik sokszor szokatlan időpontokban is mindig szívesen rendelkezésünkre állottak: Tápé: Lele Ambrus (sz. 1897); Mórahalom: Ótott Kovács Lajos (sz. 1915), Szűcs Pál (sz. 1901); Rőszke: Ábrahám F. Istvánné (sz. 1898); Zombó: Budai István (sz. 1903); Üllés: Soós Ferenc (sz. 1898); Balástya: Szanka Antalné (sz. 1897), Szanka Antal (sz. 1921); Sövényháza: Zsótér István (sz. 1905); Algyő: Czirok Sándor (sz. 1897); Hódmezővásárhely: Móricz Istvánné (sz. 1906); Csanádpalota: Asztalos P. Kálmán (sz. 1905); Kiskunmajsa: Dragon Jenő (sz. 1912), Görög János (sz. 1905); Kiskunhalas: Börcsök Józsefné (sz. 1894).

legfontosabb munkájának az évi kenyérgabona megszerzését tartotta. Ennek két lehetősége kínálkozott: az aratás és a cséplés.

Vidékünkön, Szeged környékén előfordult mind az önellátásra törekvő kisparaszti gazdálkodás, mind az árutermelő uradalom, nagybirtok. Arató részeszt csak a 20 kat. holdnál nagyobb, jól termő fekete földeken fogadtak. A középparaszti kisbirtokos, családi munkával, esetleg egymást kiegészítve végezte el ezt a halasztást nem tűrő, nehéz és fontos munkát. Ha egymásnak segítettek, feltétlenül visszadolgozták. A becsület is ezt kívánta, és ez volt a feltétele a következő évi segítségnek. Erről a kölcsönösen végzett munkáról semmiféle írásos feljegyzés nem készült.

A nagygazda a részesnek valókat az egyéb évi munkájuk alapján választotta ki. Ha több részesre volt szüksége, a legidősebb, legmegbízhatóbb lett az *elsőrészes*, akinek a marokverőjére is több munka hárult, mert ő terítette a kötelet. Az első részes gyakran titokban több apró kedvezményben részesült. A gazda igyekezett magának lekötölni, hogy társait gyorsabb és jobb munkára serkentse.

A nagybérlok, uradalmi tisztartók a legbizalmasabb *csősz* küldték *aratóbanda* szervezésére. A csősz felkereste az uradalomban dolgozó napszámos és *summás* munkásokat, vagy vasárnap elment a környező települések *embörpiac* néven emlegetett beszélgető, felfogadást váró agrárproletárok közé. Itt a legalkalmasabbnak látszó embert megbízta 6–8 vagy 10 személyes aratóbanda szervezésére. A megbízott, aki megszervezte az aratóbandát, *bandagazda* lett. A 6 személyes aratóbanda 6 kaszásból, 6 marokverőből és minden pár kasza után egy kévekötből állt. A marokverőt és a kéveköttöt a részesek fogadták és fizették. Ez a szervező munka gyakran 3–4 hónappal is megelőzte az aratást. Szerződést csak a nagybérlok és uradalmak csináltak, amit mindenki aláírt. A paraszti birtokokon csak a negyvenes években a társadalombiztosítás miatt vált általánossá a szerződés.

Akik maguk arattak, aratórészt csak a beszolgáltatási kötelezettség idején számoltak el, gyakran fiktív nevekre. Ugyanis a munkával szerzett gabona mindig szabad forgalmú volt. Akiknek gyengébb földön volt 10 hold körüli földjük, a Szeged környéki futóhomokon az aratást és cséplést maguk végezték el. A kiskunmajsaiak eljártak Hódmezővásárhely, Csongrád és Szentés környékére aratni. Egy hét alatt 4–5 q jó gabonát kerestek. Tápaiak Oroszlámoson arattak.⁴

Az aratórészt, amikor *gazú*, azaz a keresztekből részelték, minden 11-ik volt az aratóké. A Hajdúságban 1894-ben a 16-ik keresztet⁵, Somogyban 1838-ban a 8-ik, 9-ik keresztet⁶ kapták. Egy keresztben 18 kéve volt. Úgyes aratók, főleg az uradalmakban, külön többmarkos kévékből csináltak kereszteteket és úgy iparkodtak, hogy a 11-ik kereszt legyen a nagyobb. Az uradalom megbízottja volt jelen a részelésnél. Azokat a kereszteteket, amelyek az aratóké lettek, *hancsik*-kal jelölték meg. Először az uradalom részét hordták be, elhagyva az aratórészt.

Amikor a cséplőgép általánossá vált, könnyebb lett a cséplés. Részben ezért, részben a trágyaigény fokozódása miatt áttértek a szemből való részelésre. Itt is általános volt a 11-ik q, de a 30-as évek elején, amikor nagy volt a munkanélküliség,

⁴ ILIA MIHÁLY—JUHÁSZ ANTAL: A falu társadalma. In: Tápé története és néprajza. Tápé, 1971. 211.

⁵ BÉRES ANDRÁS: Két hajdúsági aratási szerződés. Népr. Közl. V. (1960) 1. sz. 255–261.

⁶ TAKÁCS LAJOS: Aratási szerződések Külső-Somogyból (1837–1849). Népr. Közl. VII. (1962) 1. sz. 67–91. Fontosabb vonatkozó munkák: *Tálas István*: A termelés és a nyelv kapcsolata aratóműveleteinkben. Ethnographia LXVIII. (1957) 217–251. FÉL EDIT—HOFER TAMÁS: Az átányi gazdálkodás ágai. Népr. Közl. VI. (1961) 2. sz. 1–220. Különszám.

fogtak részt 13-án is. A felszabadulás után a kialakuló munkáshatalom egyik vívmányaként, a 100 holdon aluli, fel nem osztott birtokokon az aratórészt minden 9-ik q volt. Ezenkívül a részesek kaptak egy kocsi szalmát.

Az aratórészes fogadta fel és élelmezte a marokverőt. Bére sok variációt mutat. Egy aratásra (10—12 nap) 2 q gabona járt. Tápen ezenkívül egy pár bocskor és egy fejkendő. Üllésen 70—100 kg között mozgott az aratórészt holdanként. Egy q-ból 60 kg a részesé, 40 kg a marokverőé volt. Gyakran a holdankénti 100 kg vagy 9% között lehetett választani. Az aratórészes dönthetett, hogy melyik mellé áll. Ha az aratás hosszabbnak ígérkezett, heti 1 q-ban állapították meg a marokverőbért. Gyakran nőket is alkalmaztak. Írásbeli szerződésük nem volt.

Az aratók élelmezése minden vonatkozásban rendkívül egyhangú és szegényes volt. Ha a család maga aratott, nem ért rá főzni. Nagygazdáknál, nagybérloknél, uradalmaknál nem adtak kosztot. Helyette *kommenció* volt. Minden aratóbandából egy személy 11 órakor főzni ment. A krumplileves, tarhonyaleves, tarhonyáskrumpli, pirított tarhonya, lebbencsleves délből és este váltogatta egymást. Egyéb alkalommal a szalonnát fogyasztották.

A kommenció mennyisége és anyaga igen változatos képet mutat. Üllésen: holdanként 1/2 kg zsír, vagy szalonna, 1/2 kg liszt, 3 kg burgonya, 1/2 liter bab, vagy köleskása. Tápen: holdanként 1 kg szalonna, 1/2 kg liszt, és 1/2 kg só. Algyőn: hetenként és fejenként 1 kg szalonna, naponta 2,5 kg búza, páronként 1/2 kg paprika és 3 kg zsír. Balástyán: egész aratásra 2 kg szalonna, 50 kg gabona. Csanádpalotán: egész aratásra egy 8 kg-os kenyér, 2 kg szalonna, 1/2 kg só, 1/2 kg paprika, 1 liter tarhonya és 1 kg kukoricakása. Árpádhalmon: hetenként és fejenként 1 kg szalonna, 50 kg búza, 1 kg só, 1 kg köleskása. Kiskunmajsán: (12 nap) fejenként 3 kg szalonna, 1/2 liter zsír, 50 kg rozs, 25 kg tisztabúza, burgonya szabad használattal. Kiskunhalason: hetenként és fejenként 1 kg szalonna, 1 kg só, 1 kg köleskása, 1 liter tarhonya, 50 kg búza. Uradalmakban minden 10 hold után 50 kg búza, 2 kg szalonna, 1 kg só, 1/2 kg paprika, 1 liter tarhonya, 1 liter kukoricakása. A Pallavichini uradalomban egész idényre 4 kg szalonna. Továbbá volt egy sajátos szolgáltatás. Minden megtalált és bemutatott fécánfészékért egy *pakli* hármass pipadohányt adott a csősz, aki egyébként is *igazlító* volt az aratók között. A fécánfészkek számából következtek a várható vadállományra.

Az uradalom gondoskodott az ivóvízellátásról. Több száz literes, fából készült *lajt*ot naponta megtöltöttek friss artézivízzel és az aratóbandák közelébe, lehetőleg árnyékos helyre húzták. Innen minden banda korsóval, kannával saját magát látta el ivó- és főzővízzel. A főzésre való tűzrevalót az uradalom adta. Az aratók szálláshelye az uradalmi ököristállóban volt. Az ökrök nyáron éjjel a karámban voltak. Istállójukat kitisztogatták, szalmával betérítették és ez szolgált az aratók szálláshelyéül. Egyes uradalmak (árpádhalmi) bizonyára munkaerővonzás céljából, nem istállóban szállásolták el az aratókat, hanem barakkokat építettek, amelyeket vaságyakkal, szalmazsákokkal szereltek fel. Ágynemű, takaró azonban nem volt.

Az aratóbanda, amikor egy táblával végzett, gyakran kénytelen volt nagy távolságot megtenni, hogy újra munkába állhasson. Ezért az uradalom megengedte, hogy saját fogatjuk legyen. A lovat szabadon legeltették, takarmányozták az uradalom terhére. A lópasztor 10—11 éves gyermek volt, egyik aratórészes családjaából, minden külön fizetség nélkül.

Az aratók napi munkájukat, hajnali 2 órakor kezdték és étkezési szünetekkel, este 10—11 óráig dolgoztak. A harmat miatt kötélcsinálással kezdték, de az ura-

dalmi aratóbandában gyakran volt állandó kötélcsináló is. Az aratást Péter és Pál napja előtt néhány nappal kezdték meg, és július 10 körül fejezték be. Az aratás időtartama az időjárástól és a gabona minőségétől is függött. Esős, viharos időjárás nemcsak kiesést jelentett, hanem a megdőlő gabonában lassabban haladt a munka.

Az aratás emberfölötti erőfeszítést követelt, mind az aratórészesztől, mind a marokverőtől. Bocskorban nem volt jó a gabonát vágni, mert csúszott. Leginkább mezítláb dolgoztak. Lábuk talpbőre úgy megkérgesedett, hogy a pirosfejjű gyufát meggyújthatták rajta. A forró homok sem égette talpukat. Állandóan a tűző napon dolgoztak. Egy napi munkaidejük 17—18 óra volt az étkezéssel kapcsolatos megszakításokkal. Este 10 órakor még javában *tamburáltak*.⁷

Ha tarlósebet kaptak, azaz kaszával, sarlóval megsebesítették magukat, a sebre töröttpaprikát szórtak.⁸ Kirepedt lábsarkát, kipállott lábujjak közét levizelték.

Az aratás végeztével a marokverők munkája befejeződött. Bérüket természetesen a cséplés befejezése után kapták meg. Az aratórészeseknek, mind a paraszti gazdaságoknál, mind a nagybérloknél és uradalmaknál segíteni kellett a behordásban. A részes rakta az asztagot, de közülük kerültek ki a kévehányók is. A fogatot és a hajtót a gazdaság adta. Amíg az uradalmak, nagybérlok most sem adtak kosztot, a paraszti gazdaságok már teljes ellátást biztosítottak a rakodáskor. Ekkor is korá hajnaltól késő estig dolgoztak. Az aratórészes örült, ha hamar végeztek. A munkaadó pedig kevésbé látta veszélyeztetve az életet, ha asztagban volt. Amikor *gazú* részletek, az aratórész külön *szűrűre* került.⁹ Az aratórészes köteles volt segédkezni a cséplésnél is. Uradalmak, nagybérlok kosztot itt sem adtak.

Egy részes aratórésze 10—15 q gabona volt. Ebből fizette a marokverőt. A negyvenes évek második felében, amikor az aratórész minden 9-ik q lett, az összes kereset megközelítette a 20—25 q-át. Az aratók sok helyen kivívták a teljes kosztot. Ez esetben természetesen a kommenció elmaradt. Az aratórészeszel dolgoztató paraszti gazdaságokban nagy *végzős ebédeket* tartottak. Közvetlenebb volt a kapcsolat a munkás és munkaadó között. Az aratórészes kapott részesművelésre kukoricaföldet. Az aratórész érdekében *robotot* kellett teljesítenie. Hódmezővásárhelyen ezt *potom* elnevezéssel illették.¹⁰ A robot Kiskunhalas környékén 2—6 nap volt, amikor munkabért nem fizettek, de kosztot adtak. Kétféle szemlélettel magyarázható. Egyrészt könnyen vélelmezhetjük, mint a jobbágyi szolgáltatások csökevényét, másrészt mint az aratórész hazaszállításáért végzett munkát. Egy igaerő egy napi használatát 3 ember egész napi munkájával tartják egyenértékűnek. A két ló 1—1 napi munkát és a hajtó, a harmadik napi munkát éri meg népünk jogszemléletében. Tápén a robot sajátos formáját figyelhettük meg. Halottak napján (nov. 2), amikor a földben nem dolgozhattak, a részes köteles volt a szalmahordásban napszámbér nélkül segédkezni.

Az uradalmakban mostohább viszonyok voltak. Nem volt koszt még alkalomszerűen sem. Kevesebért kellett dolgozni, de az aratás hosszabban tartott és a végkereset nagyobbak ígérkezett. A gabonák is jobbak voltak, a több szemből több

⁷ Azaz gereblyézték a tarlót.

⁸ A paprika vérzéscsillapító hatását az orvostudomány legújabb kutatásai igazolták.

⁹ CZIROK SÁNDOR: Szegények szűrűje c. kéziratos munka. Algyő (1962). Köszönetet mondunk Czirik Sándornak, amiért kéziratát rendelkezésünkre bocsátotta.

¹⁰ Vö. NAGY GYULA: Hagyományos földművelés a vásárhelyi pusztán. Népr. Közl. VII. 2. sz. (1963) 86.

volt az aratórész is. Az uradalomban is volt robotkötelezettség, azonban napszámbért fizettek a munkáért. A robot alatt füvet kaszáltak, és kapáltak.

A részesbanda a munka során kis közösséggé kovácsolódott. Munka közben nem beszéltek, nem daloltak. A csősz, aki 20 holdas táblákra *kicsóvázt*a a learatandó területet, a bandákat úgy állította be, hogy egymást szemmel tarthassák. Ebéd után, ha az egyik banda elkezdte a munkát, a másik is ugrott, nehogy elmaradjon.

A csősz által kicsóvázott aratóparcellákat *elnyilaszták*.¹¹ A csóvák irányában nyomot csináltak, és beleálltak a munkába. A csősszel, mint igazlítóval jó kapcsolatot tartottak fenn és hosszú évek során egy kenyéren éltek, együtt dolgoztak.

A learatott és behordott gabonát az 1900-as évek elejéig, a cséplőgépek megjelenéséig, elnyomtatták. Ezt a munkát kis gazdaságokban a családtagok végezték, széles körű szomszédi segítséggel, asszony- és gyermekmunkával. Nagyobb paraszti gazdaságokban, nagybérloknél, uradalmakban a részesek is segítkeztek, de munkájukért heti 1 *kőböl*¹² búzát kaptak, kosztal, vagy komencióval. Uradalmakban nem főztek. Ezenkívül dolgoztak nyomtatásnál cselédek és napszámosok is.¹³ Napi teljesítmény egy *ágyáson* 8–10 q búza.

A fejlődés lépcsőfoka volt, amikor a nyomtatásnál a szem tisztításához szelelőrostát használtak. A munka meggyorsult és a szem tisztább lett.

Az 1900-as évek körül megjelentek a *húzatós gépek*, amelyeknél szervezett *cséplőbanda* dolgozott. A bandagazdát a géptulajdonos, uradalmi gépeknél a tisztartó bízta meg a cséplőmunkások szervezésével. A tápaiak eljártak csépelni Algyőre, Maroslellére és Oroszlámosra. Az uradalom szekeret küldött értük. Az elemózsiát a szekér aljába rakták, két oldalát deszkákkal hidalták át és arra ültek. A fuvar minden vasárnap délután indult a faluból, és a hét végén hozta vissza a bérgabonát és az embereket.

A bandagazda molnár, vagy etető. A banda létszáma igen változatos volt. Legkevesebben 16-an, legtöbben 21-en dolgoztak. Az elevátoros gépnél a szalmát egy szerkezet vitte föl a kazalra. Kevesebb emberre volt szükség. Algyőn a 21 fős cséplőbanda tagjai: 4 rudas, szalmahordó, 4 polyvás, 2 szalmahúzó, 2 törekes, 1 szamarakó (kazalos), 1 polyvarakó, 2 etető, 2 kévevágó, 2 asztagos és 1 molnár (mázás). A banda tagjai felváltva dolgoztak. Két mérés, kb. 20 zsák után pihenni mentek. A cséplés nehéz munka. Az uradalmakban egyáltalán nem, kisebb paraszti gazdaságokban pedig csak később adtak kosztot a munkásoknak. Főzniök kellett. Hárman, vagy négyen álltak össze. Ha közel volt a család, asszony, gyerek hozta el a főtt ételt. A munkát virradatkor, 3 óra körül kezdték és este 8–9 óra tájban fejezték be. A kazánt *vasbika* elnevezéssel illették, a cséplőrésznek *dob* volt a neve. A cséplés százalékra történt. Széles variációkról tudunk. Uradalmi gépeknél eleinte 2,5% volt a munkásrész. Géprész nem volt, mert a gép az uradalom tulajdonát képezte. A gépész és a fűtő uradalmi alkalmazott. Nagybérloknél, paraszti gazdaságoknál 5–10%-ig csépeltek.¹⁴ Ennek fele géprész, fele munkásrész volt.

¹¹ BÖRCsök VINCE: A falu közigazgatása, a lakosság jogtudata és jogi szokásai. In: Tápé története és néprajza, 248.

¹² Egy köböl 4 véka, kb. 1 q és értéke a századfordulón 3 Ft és 30 krajcár volt. Vö. MOLNÁR ISTVÁN: A nyikómenti cséplés. Ethnographia LXXIV. (1963) 474.

¹³ Csanádpalota község hírdetése 1877-ből: „Nagyságos Blaskovits István úrhoz 20 ember villával, lapáttal, 60 krajcár napidíjjal felvételük. Nők 40 krajcárt kapnak búzamosásért.” Asztalos P. Kálmán közlése a birtokában levő régi iratok alapján.

¹⁴ MOLNÁR IMRE: Földművelés. In: Tápé története és néprajza. 389.

Amikor traktorokkal kezdtek csépelni, az üzemanyagot a géptulajdonos adta. Ezért 1%-kal magasabb volt a géprész. Kiskunmajsa 1970-ben a szérűskertekben való cséplésnél egy munkás 25 q gabonát keresett. A munkásrész 8%, a géprész q-ént 20 ft volt. Kosztot senki nem kapott, hiszen olyan kis tételek voltak, hogy pár óráig tartott egy-egy szérűn a munka.

A tűzsegépeket szalmával, fával, szénnel fűtötték. A tűzrevalót Tápén a géptulajdonos, más helyen a csépelgető adta. Ha több gép volt a környéken, a szezon vége felé olcsóbban dolgoztak, hogy tovább csépelhessenek. A fősvény paraszt ember gabonája gyakran kicsírázott az asztag *hajazatában*, mert várta az olcsó gépet. A gép húzatasára eleinte összefogtak a szomszédok. A sokfajta ökör, bivaly dirigálása bábeli zavart keltett. Ezért aránylag hamar elterjedt az a szokás, hogy a géptulajdonos 4 bivalyt tartott a cséplőgarnitúra vontatására. Alkalmanként 50 kg gabonát kért. A bivalyok a cséplőgép körül legeltek, vagy a csépelgető gazdától takarmányt kaptak. Egyszerre csak egyik részt, vagy a kazánt, vagy a dobót vontatták.

A húzatos gépeket fokozatosan a *járgányos*, magánjáró gépek váltották fel. A gépet kiinduláskor annak a gazdának a tűzrevalójával indították el, ahol a cséplés elkezdődött. Minden szérűn a munka befejezése előtt egy órával, fűtyüléssel jelezte, hogy hozzák a fát és jöjjön a kocsi a tűzoltófecskeendőért, mázsáért. Ezek elszállítása a csépelgető kötelessége volt. A magánjáró kazán után kapcsolták a cséplőrészt, majd a bódét. Utóbbiban aludt a gépész és itt voltak az üzemeltetéshez szükséges szerszámok és pótalkatrészek. A munkások az asztag oldalában, kazlak tövében aludtak. Egy szál pokróccal takaróztak.

A cséplőgépek elterjedésével nem ment feledésbe a nyomtatás sem. Szűkös esztendőben a tápaiak visszatértek a nyomtatáshoz. „*A kicsiből kicsit se kölljön kiadni!*” — mondták. A másodveteményként termelt kölest még a 30-as években is nyomtatták. Ha gép vállalta a munkát, cséplőbanda nem volt, a család szolgálta ki a gépet.

Paraszti gazdaságokban nagy ünnep volt a cséplés. Birkát vágtak és a hús mellé bort tettek az asztalra. Aránylag könnyű volt kivívni, hogy a cséplőgép legjobban elfoglalt néhány embere: a gépész, fűtő, a két etető és a molnár teljes kosztot kapjon. A gépész gyakran együtt ebédelt a családdal. További előrelépés volt, amikor a cséplőmunkások ebédet kaptak. Tulajdonképpen ilyenkor ettek bőségesen, a sajátjukból kiállított reggeli és vacsora jelentéktelen volt. A 40-es évek közepétől teljes kosztot kaptak a cséplőmunkások. Ekkor döbrent rá a csépelgető, ha teljes kosztot ad, az ebédből sokkal kevesebb kell.

Az arató- és cséplőmunkások teljes kosztellátását már a Tanácsköztársaság kivívta, de bukása után megjelentek a gazdaságokban a csendőrök, és minden visszafejlődött a régi állapotba.

A termelőszövetkezetek eleinte géppel arattak és meg kellett szervezniök a cséplést is. Nagy áldozatok árán a cséplés idején a haladó hagyományokat folytatva, teljes kosztal látták el a cséplőbandát.

Ma e probléma a múlté, mert az aratás, cséplés együtt történik gépi erővel, a kombájjal.

A gépnél használt minden szerszám a géptulajdonosé volt, kivéve az asztagosok 3 ágú villáit. A szalmakazalra a *rudasok* olyan 5—6 m hosszú pallón jártak föl, amelyre a létrafogak távolságának megfelelően léceket szegeztek. Később hosszú létrára kötéllel deszkát kötöttek és azt használták járdának.

Az elcsévelt gabonából a géprészt a csépelgető gazda zsákjaiba mérték bele, és

a munka befejezése után a géptulajdonos lakására szállították. A munkásrészt a munkások zsákjaiba mérték, és a cséplés után vagy a bandagazda, vagy a géptulajdonos lakására kellett vinni. Egyes helyeken a hét végén, másutt a szezon végén mérték szét. A munkások saját zsákjaikat tintaceruzával megjelölték.¹⁵ Gyakran a csík vagy a szövés minta volt az ismertetőjel. Zsákokkal kapcsolatban a tulajdonjogot soha nem vitatták.

A munkásrész eleinte nem volt részarányos. A lányok *félrészese*ek voltak, azaz egy főre eső hányad felét kapták. Későbbben, a negyvenes évek közepétől egyenlő arányban részeltek. A cséplés július 20 körül kezdődött és augusztus 20 körül *állt be* a gép. Híres gépek Kisasszony napjáig (szept. 8) csépeltek.

A cséplőbandát a géptulajdonos és a bandagazda tartotta össze. A mindenkinek számára jól sikerült cséplést (fejenként 8–10 q gabonát kerestek) olykor *végzős ebéd* fejezte be, aminek költségeit a géptulajdonos vállalta magára. Urasági gépeknél mindez elmaradt, mégis szívesen mentek oda dolgozni, gyakran kisebb %-ért is. Nagyobbak voltak a szérűk, kevesebb a húzatás. Több lett a végső kereset még kisebb százalékos esetében is.

Ha a nagy melegben valakinek *nyakába ült a Laci*,¹⁶ lusta volt, lassította a munkát, a bandagazda intésére a gépész ráfűtyült. Napokon át beszédtema volt a kipellengérezés. A közösség minden tagjának egyaránt érdeke volt a folyamatos, lendületes munka. Ha az etető vagy a kévevágó munka közben megszomjazott és vizet kért, csak úgy ihatott, ha valaki addig beállt a helyére dolgozni.

A fűtyszó sok mindenben tájékoztatást adott. Fűtyszóval regulálták a cséplőt, ha nem volt elég zsák. Fűtyülés jelezte a munka megkezdését és befejezését, az étkezések idején való leállást, majd az azt követő megindulást.

A második világháború alatt és az azt követő néhány esztendőben a fejadagon, vetőmagon és a munkával keresett gabonán kívül mindent be kellett szolgáltatni. Ez készítette a termelőket *feketecséplésre*. Egy vagy két mérés gabonát nem írtak be a cséplési naplóba, amivel a cséplőtő szabadon rendelkezett. Becsületbeli dolog volt, hogy a munkásokat nem rövidítették meg. Ebből is pontosan kimérték a munkásrészt és a géprészt. Feljelentésről nem tudunk. A törvényt, a rendeletet, amely szembenállt a paraszti közösség véleményével és érdekével, közösen játszották ki.

Aratósztrájkok is voltak az uradalmakban. Ha a gabona erősebb volt, megdőlt, nehezebb volt az aratása. A munka abbahagyásával kényszerítették az uraságot 10–15 kg-os holdankénti emelésre. Így a 70 kg helyett 80 kg-ot kaptak.¹⁷ A Blaskovits uradalomban 1943-ban és 44-ben csendőrök hajtották a géphez a még nem katonaköteles fiatalokat. Közös ellátásban részesültek.

Nyugodtan állíthatjuk, hogy az aratóbandák megszűntek. Ahol még akad kézi aratás, 150–200 Ft-ot fizetnek a napkeltétől napnyugtáig tartó munkáért. Cséplőbanda is kevés alakul. Modern gépek végzik el a nehéz testi munkát.

¹⁵ TÁRKÁNY SZÜCS E.: A jószágok égetett tulajdonjegyei Magyarországon. Ethnographia LXXVI. (1965) 359–410. (II. rész.)

¹⁶ Ellusult, ellanyhuló munkásra mondták tréfásan.

¹⁷ CZIRÓK SÁNDOR: A Stánkasznár c. kézirat munkából. Algyő (1962). Köszönetet mondunk a kézirat rendelkezésünkre bocsátásáért.

DIE SITTEN, RECHTSTRADITIONEN DER ERNTE UND DES DRESCHENS IN DER UMGEBUNG VON SZEGED VON DER JAHRHUNDERTWENDE BIS HEUTE

von

VINCE BÖRCSÖK

Im Laufe des gesellschaftlichen Zusammenlebens bilden sich langsam Sitten, die Regeln des Gemeinwesens, die von jedem als obligatorisch anerkannt werden. Das Einhalten der Rechts Traditionen wird durch den Druck der öffentlichen Meinung garantiert.

In unserer Gegend, in der Umgebung von Szeged, konnten wir die Verhältnisse der Herrschaftsgüter, der Grosspächter und der nach dem Naturhaften strebenden Bauerngüter miteinander vergleichen. Zur Erledigung der Ernte wurden Erntebrigaden mit 6—10 Personen organisiert. An den Domänen wurden seit langem schriftliche Kontrakte verfertigt, auf den Bauernhöfen hat man sich mündlich vereinbart. Im vergangenen Jahrhundert bekamen die Schnitter jedes 12—13. Kreuz des abgemähten und in Kreuze (Mandeln) gesetzten Getreides. Es kamen Ernten für die 16. Mandel ebenfalls vor. Während der Ernte gab man den Schnittern Kommentation anstatt Kost. Der Teilschnitter nahm den Garbenbinder für 200 kg Getreide, ein Paar Bundschuhe und ein Kopftuch auf. Die Garbenbinder waren oft Frauen. Lebensmittel bekamen sie vom Teilschnitter.

Die Teilschnitter mussten beim Einbringen des Getreides helfen. Um den Schnitterlohn zu bekommen, war der Schnitter gezwungen, 2—6 Tage Fronarbeit (Robot) zu leisten: an den Domänen für den Tagelohn ohne Verpflegung, auf den Bauernhöfen für die Kost ohne Tagelohn.

Das abgeschnittene und eingeführte Getreide wurde anfangs durch „Trappen“ gedroschen (d.h. Pferde bzw. Ochsen traten die Körner aus den Ähren). Teilschnitter und Tagelöhner machten die Arbeit für Extralohn. Um die Jahrhundertwende erschienen zuerst die Zug-, dann automatisch fahrenden Dreschmaschinen. Zur Verrichtung der Arbeit wurden Drescherbrigaden organisiert, die aus 16—22 Personen bestanden. Der organisierende Brigadenführer war für die Arbeit und das Benehmen der Arbeiter verantwortlich. Die Werk tätigen arbeiteten im Anfang für 2,5%. Wenn in der Brigade auch Frauen waren, bekamen diese nur die Hälfte des Lohnes der Männer. Später stieg der Lohn bis zu 8% des gedroschenen Getreides. Man hat die halbe, dann die ganze Verpflegung errungen. Domänen gaben aber keine Kost. Nach der Kollektivisierung der Landwirtschaft erloschen zuerst die Schnitter-, später die Drescherbrigaden. Heutzutage kann man nur selten in Betrieb stehende Dreschmaschinen sehen. Mähdrescher ernten das Getreide.